

BOLJŠEVIČKA PROPAGANDA U DELU DŽONA RIDA „DESET DANA KOJI SU POTRESLI SVET“

Ključne reči

politička propaganda; boljševici; Oktobarska revolucija; Džon Rid; propagandne tehnike; štampa; politička komunikacija.

Autor

Aleksandar Trbić je student Interdisciplinarnih doktorskih studija u polju društveno-humanističkih nauka na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, Srbija.

Korespondencija

aleksantrbic499@gmail.com

Oblast

Političke nauke

Sažetak

Cilj ovog rada jeste da kroz analizu sadržaja prikaže političku propagandu koju su koristili boljševici za vreme Oktobarske revolucije, kao i načine na koji je ona vršena u toku deset dana koje je Džon Rid opisao u svom delu. Nakon uvodnog dela, u kojem su objašnjeni pojam i vrste političke propagande od značaja za ovaj rad, ukratko su izloženi život i delo američkog novinara. Nakon toga, sledi analiza propagande savremenim metodama, uz navođenje tehnika korišćene propagande i njenu primenu u uslovima koje je Rid opisao. Autor rada posebno je obradio propagandu vršenu u štampi, uz osvrt na onu prikazanu u parolama, proglasima, plakatima i u javnim govorima.

DOI

10.5937/politeia0-67224

Datum prijema članka

13.05.2026

Datum konačnog prihvatanja članka za objavljivanje

23.06.2026

UVOD

U vremenu Prvog svetskog rata dotadašnjem razumevanju propagande pridodato je tumačenje prema kome u nju spada oblast obaveštajne službe, koju su obavljali postojeći organi vojne, upravne i političke vlasti te diplomatsko-konzularni predstavnici u inostranstvu. Potonjim se, prvi put, ukazalo ne samo na ulogu propagande u savremenoj međunarodnoj politici, nego i na subverzivno delovanje spoljnog faktora, pre svega nemačkog na teritoriji SAD. Negativna konotacija koju je termin „propaganda” poneo postala je sve izraženija nakon Drugog svetskog rata i tokom hladnog rata kada se propaganda najčešće dovodi u vezu sa obmanama, tvrdnjama koje dolaze iz neprijateljskog izvora, ili je reč o sadržaju koji primaocu poruka ne ide u prilog. Ovakvo razumevanje propagande prisutno je i danas među onima koji ovom pojmu pristupaju nekritički. Ipak, određeni autori u drugoj polovini prošloga veka i danas nastoje da „neutralno odrede pojam propagande kako su činili i protagonisti tzv. praktičarske linije ove presuazivne delatnosti između dva svetska rata” (Atlagić, 2011: 494-495). Jedan od njih je i Edvard Bernajs, koji 1928. na samom početku svoje knjige *Propaganda* piše:

„Svesno i inteligentno manipulisanje organizovanim navikama i mišljenjima masa važan je element demokratskog društva. Oni koji manipulišu ovim nevidljivim mehanizmom društva čine nevidljivu vlast koja je istinski vladajuća snaga našeg društva” (Bernajs, 2014: 15).

Pored toga, Bernajs piše i kako mase obećavaju da će „postati kralj” i da će od njih morati strepiti buržoazija (Bernajs, 2014: 23). Još tada je bio svestan da reč „propaganda” sa sobom nosi negativnu konotaciju, te da određivanje da li je propaganda dobra ili

loša u svakom slučaju zavisi od valjanosti stvari za koju se zalaže, kao i od ispravnosti objavljenih informacija (Bernajs, 2014: 24). U skladu sa tim su i njegove reči da propagandista može kontrolisati „ogromni, rasklimani mehanizam koji čini moderno društvo” samo ako razume ljudske želje (Bernajs, 2014: 51). Smatrao je i da inteligentne manjine treba da koriste propagandu kontinuirano i sistematično, kao i da samo preko aktivne energije inteligentne šačice, javnost može u punoj meri postati svesna novih ideja i početi da ih primenjuje (Bernajs, 2014: 31).

Isticane su i razlike između propagande i informisanja. Prva razlika je u tome što informisanje ide za tim da obavesti, a propaganda ide korak dalje te ima za cilj i da neposredno utiče na ljude u željenom pravcu (Mihailović, 1984: 13). Druga razlika je u tome što je informisanje uvek osnova propagande, jer uticati propagandno nije moguće bez oslonca na neka obaveštenja, nezavisno od toga da li su ona istinita ili lažna – zbog toga je informisanje širi pojam od propagande (Ibid.).

Definiciju političke propagande pruža Zoran Đ. Slavujević, navodeći da ona predstavlja:

„plansku i organizovanu aktivnost na oblikovanju, predstavljanju, širenju političkih sadržaja, na pridobijanju ljudi i obezbeđivanju njihove podrške određenom političkom sadržaju i njihovim nosiocima” (Slavujević, 2009: 59).

Prema vrsti sadržaja koji se koriste, propaganda se deli na difuznu i direktnu. Difuzna koristi „širok spektar raznovrsnih nepolitičkih sadržaja u nepolitičkoj formi, ali sa političkim ciljem”, dok direktna „ima za cilj učvršćivanje ili promenu određenog političkog stava ili uverenja publike, mobilizaciju ljudi za političke akcije i sl.” (Slavujević, 2009: 63). Difuzna propaganda nema konkretne političke ciljeve, što ne znači odustajanje od

ciljeva uopšte, već je ona samo drugačiji oblik i njemu prilagođen sadržaj političke propagande (Ibid.). Za potrebe ovog rada, naročito je važno određenje direktne propagande. Prema podeli koju u svojoj knjizi daje Slavujević, a koja obuhvata i analizu strategijske, negativne, iracionalne, otvorene, profilaktičke i propagande participacije, važna je sledeća definicija:

- Propaganda agitacije zameće jedan eksplozivan, revolucionaran, sa stanovišta sistema destruktivan pokret; obraća se najjednostavnijim i najsnažnijim osećanjima i koristi najelementarnija sredstva sa ciljem da maksimalno oslobodi energiju ljudi i privoli ih na napore i žrtve kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi (Slavujević, 2009: 67). Ona donekle odgovara određenju ofanzivne propagande kojom se postavljaju neugodna pitanja, kritikuju aktuelne vlasti, način vladanja i rezultati vladavine, čak i sam politički i ekonomski sistem kao takav (Ibid.).

Ovde je važno skrenuti pažnju na pojam agitacija, kako ga je koristio V. I. Lenjin (B. И. Ленин), koji je razlikovao od pojma „propaganda“, doduše, posmatrajući oba pojma kao oblike političkog obrazovanja masa koje vrše „revolucionari po profesiji“ (Ibid.). Lenjin određuje propagandu kao „racionalnu upotrebu istorijskih i naučnih argumenata u cilju pridobijanja 'kvalifikovane', obrazovane i zainteresovane publike, a agitaciju kao „političko razgolićavanje“ protivnika korišćenjem slogana, metafora, poluistina i sl., u cilju podsticanja osećanja nepravde, nezadovoljstva i masovne akcije“ (Slavujević, 2009: 67-68). Slavujević dalje navodi da u radu Jasan prikaz zamršenog plana iz 1905. Lenjin propagandu određuje kao „objavu većeg broja kompleksnih ideja pojedincima ili manjim grupama“ a agitaciju kao „promociju jedne ideje širokom krugu, masi ljudi“, navodeći da su i propaganda i agitacija bitne za političku

pobedu. (Slavujević, 2009: 68). Zbog toga, u svojoj knjizi šta da se radi? iz 1902. godine, Lenjin piše o:

„propagandi učenja naučnog socijalizma, o širenju među radnicima pravilnog razumevanja današnjeg društvenog i ekonomskog sistema, njegovih osnova i njegovog razvika, različitih klasa ruskog društva, njihova uzajamnog odnosa, borbe tih klasa među sobom, uloge radničke klase u toj borbi, njenog odnosa prema klasama koje propadaju i koje se razvijaju, prema prošlosti i budućnosti kapitalizma, istorijskom zadatku međunarodne socijal-demokratije i ruske radničke klase“ (Lenjin, 1948: 144).

U istoj knjizi piše i o agitaciji, koja se po njemu sastoji u tome što:

„socijal-demokrati uzimaju učešća u svim spontanim manifestacijama borbe radničke klase, u svim sukobima radnika sa kapitalistima: zbog radnog dana, nadnice, uslova rada...” (Ibid.).

Upravo je Lenjinova ličnost ključna za razumevanje događaja koji će biti opisani u nastavku. On se u tom trenutku istorije istakao kao neko koga su mase pratile i ko je kasnije bio ključna ličnost za stvaranje SSSR-a. Vešto je iskoristio zaključke Trotera i Le Bona, koji su smatrali da „grupna svest ne razmišlja u strogom smislu reči“ (Bernajs, 2014: 49). Ona umesto misli ima impulse, navike i emocije, a prilikom odlučivanja, obično je primer predvodnika od poverenja prvi impuls koji svi slede, što je jedan od najčešće utvrđenih principa psihologije masa (Ibid.). Le Bon, Lenjinov savremenik, 1895. godine piše o snazi vere kojom se izdvajaju vođe i da upravo ona daje njihovim rečima veliku sugestivnu moć, jer ljudi u gomili gube sveskoliku volju i instinktivno se okreću onome koji je ima (Le Bon, 2018: 96). Vlast vođa je vrlo despotska i samo se i nameće tim despotizmom:

„Često je primećeno kako oni lako, iako nemaju nikakvog sredstva da podupru svoj autoritet, pribavljaju sebi pokornost u slojevima najneobuzdanijih radnika. Oni utvrđuju časove rada, meru plaće, donose odluke o štrajkovima i kad će ovi, utvrđenog časa, početi i završiti se” (Le Bon, 2018: 97).

On smatra kako vođe mogu da postupe na tri načina kada imaju nameru da u duh gomila prodru ideje i verovanja (npr. moderne društvene teorije), a to je da se služe tvrdjenjem, ponavljanjem i zarazom¹ (Le Bon, 2018: 100).

Lenjin je bio poput vođa koje je opisao Le Bon. On se 7. oktobra 1917. (po julijanskom kalendaru) prebacio iz Finske u tadašnji Petrograd, u potpunoj tajnosti, da bi 10. oktobra učestvovao na sednici Centralnog Komiteta gde je doneta rezolucija o oružanom ustanku² (Krupska, 1965: 91). Njegova supruga, Nadežda Konstantinova Krupska (Надежда Константиновна Крупская) piše kako je 26. oktobra ujutru, nakon prevrata, održao referat pred Sovjetom, u kojem nije bilo nikakvih velikih reči u vezi sa izvojevanom pobedom, već je govorio o zadacima koji stoje pred sovjetskom vlašću radi čijeg se ostvarenja moraju angažovati sve snage (Krupska, 1965: 93). Najavio je rad sovjetske vlade bez učešća buržoazije, ukidanje privatnog vlasništva nad zemljom, proizvodnju podvrgnutu pravoj radničkoj kontroli, borbu za socijalizam, vlast sovjetskih masov-

nih organizacija koja će sve pobediti, ali i zaključenje mira, za šta je bila bitna pobjeda nad kapitalom, u čemu će pomoć pružiti međunarodni proletarijat „u čijim redovima je već počelo revolucionarno vrenje” (Krupska, 1965: 93–94). Govorio je i o zaštiti prava vojnika uvođenjem potpune demokratije u vojsci i o pravu na samoopredeljenje svim narodima koji žive u Rusiji (Faulkner, 2017: 218). Mnoge od ovih najava nisu se obistinile, za šta ima niz razloga kojih će se ovaj rad samo dotaći u nastavku.

Ove reči je u publici slušao i divio im se jedan čovek – stranac koji je, kao i Lenjin, nakon smrti sahranjen u Kremlju. Bio je to američki novinar Džon Rid, za čiju je knjigu Deset dana koji su potresli svet upravo Lenjin krajem 1919. napisao kratak predgovor³:

„Pročitavši s ogromnim interesovanjem i neoslabljenom pažnjom knjigu Džona Rida Deset dana koji su potresli svet, ja od sveg srca preporučujem to delo radnicima svih zemalja. Želeo bih da tu knjigu vidim rasturenu u milionima primeraka i prevedenu na sve jezike, jer ona daje istinito i neobično živo napisano izlaganje događaja, toliko važnih za razumevanje šta je proleTERSka revolucija, šta je diktatura proletarijata. Ta pitanja su danas predmet najširih diskusija, ali pre nego što se ove ideje usvoje ili odbace, potrebno je shvatiti ceo značaj rešenja koje se donosi. Knjiga Džona Rida, bez sumnje, pomoći će da se raščisti to pitanje, koje predstavlja

1 U slučaju reči zaraza, Le Bon piše da ideje, osećanja, uzbuđenja i verovanja imaju u gomilama zaraznu moć, jaku kao što je zarazljivost mikroba (Le Bon, 2018: 101). Ona pritom ne traži da su jedinke prisutne istovremeno na jednom mestu, već se može vršiti i na odstojanju, pod uticajem izvesnih događaja koji skreću sve duhove u isti pravac i daju im karakteristike svojstvene gomilama, kao što se to desilo 1848. godine, sa početkom u Parizu (Le Bon, 2018: 102).

2 Sredinom septembra, Lenjin je poslao pismo Centralnom komitetu u kojem je pozvao na oružanu pobunu, a ostali članovi su nakon pročitano pisma ostali zapanjeni i odlučili da pismo spale, uz komentare da je stari (kako su ga zvali) poludeo. Ipak, njegovo pismo odražavalo je stanje ne samo u Rusiji već i u svetu. Znao je da je odabir pravog trenutka od ključne važnosti, jer na vrhuncu revolucije mase dolaze do najvišeg stepena nade i očekivanja, kao i da je takvo raspoloženje trenutno te da se brzo može promeniti. Treba imati u vidu i da tada Lenjinovo vodstvo nije bilo formalno, već je jednostavno bio član CK, dok se njegov autoritet temeljio na političkoj nadmoći (Faulkner, 2017: 200–201).

3 Na Ridovu molbu, za američke čitaoce (Dragović, 1975: 259).

osnovni problem svetskog radničkog pokreta” (Rid, 1967: 6).

Ono što je doprinelo izricanju takvog stava o knjizi od strane Lenjina je i činjenica da je Džon Rid bio ubeđeni socijalista koji je, nakon povratka u SAD posle Oktobarske revolucije postao radikalniji i zdušno radio na tome da propagandnim delovanjem približi značaj pobeđe boljševika običnim, radnim ljudima u SAD.

Autor ovog rada odlučio je da posebnu pažnju pokloni Džonu Ridu i njegovim opisima boljševičke propagande, zato što tome nije pružena naročita pažnja u literaturi objavljivanoj na prostoru bivše Jugoslavije. U tom cilju korišćeni su biografski podaci o Ridovom životu i radu, koje je sakupio i tumačio Vuk Dragović, uglavnom objavljivani u vidu predgovora za izdanja Ridovih knjiga.

DŽON RID – DO OKTOBARSKE REVOLUCIJE

Džon Sajlas Rid (John Silas Reed) rođen je 1887. godine u Portlandu, u Sjedinjenim Američkim Državama, u dobrostojećoj porodici⁴. Kao mlad, zanimao se istovremeno i za novinarstvo i za poeziju, sa predubedenjem da su nespojivi. Od tog stava ga je odgovarao poznanik Linkoln Stefens, publicista, koji je dosta uticao na njega u ranoj mladosti⁵. Nakon završenih studija na Harvardu 1910. godine, upućuje se na putovanje Evropom, koje je počelo obilaskom Engleske, a nastavilo se obilaskom Francuske i Španije. Po povratku u SAD velika škola za mladog Rida bio je Njujork, u kojem je kroz boemski život brusio dar za književnost. Tek tamo se Rid upoznao sa životom radničke klase:

„Ja nikada ne bih doznao iz knjiga da radnici stvaraju sva bogatstva sveta koja koriste oni koji ih nisu zaslužili” (Dragović, 1975: 184).

Reči poput ovih pokazuju koliko je do tada Rid privilegovano živeo. Na nagovor Stefensa, odlučio je da piše o uslovima u kojima neprivilegovani žive i rade. Ridov uspon u javnosti počinje 1913. sa objavljivanjem u socijalističkom časopisu *The Masses*. Prvi značajniji objavljeni tekst bio je *Rat u Patersonu*, kada je prisustvovao radničkom štrajkačkom mitingu od 20.000 ljudi, i čak se obratio prisutnima, uz oduševljene pozdrave okupljenih.

Jedan od tumača Ridove zaostavštine Ivan Ivanović Anisimov ocenio je njegovo životno delo kao trilogiju sastavljenu od *Pobunjenog Meksika* (1914), *Rata u Istočnoj Evropi* (1916) i *Deset dana koji su potresli svet* (1919). U delu *Pobunjeni Meksiko* Rid prikazuje „romansiranu i uprkos tome prilično istinitu sliku Panča Vilje” uz opise borbe naroda Meksika, na „specifično bezdušan način ugnjetavanog, protiv domaćih ugnjetavača koji su imali podršku SAD i UK”. Njene vođe su bili bezemljaši koji su vodili isto tako siromašne seljake. Rid u tom sukobu opisuje Vilju kao poštenog, skoro nepismenog bandita, meksičkog Robina Huda, koji staje na put gladovanja tako što otima od pljačkaša i istresa kese bogataša, usput podižući škole za decu.

Naredno Ridovo putovanje usledilo je nakon članka *Rat u Koloradu*, u kojem je pisao o surovom obračunu državnih vlasti sa rudarima koji su organizovali štrajk, ali i susreta sa tadašnjim predsednikom SAD Vudroom Vilsonom, na čiji šarm nije reagovao. Godine 1914. otišao je u Evropu, u svojstvu ratnog dopisnika o I svetskom ratu

4 Svi biografski podaci u ovom odeljku preuzeti su iz Ridove biografije *Meteorski životni put Džona Rida*, koju je napisao Vuk Dragović, ukoliko nije drugačije naznačeno.

5 Kasnije (1913) će Rid prihvatiti činjenicu da je postao neka vrsta legende u novinarstvu i odlučiti da se posveti samo tom pozivu, uz nameru da pokaže kako novinarstvo nije minorna aktivnost.

koji je tek počinjao. Tada, kroz svoju buntovnost, postepeno izrasta u socijalistu. Iako još uvek nije pripadao socijalističkoj partiji, izgradio je vrlo nepomirljiv stav prema ratu u koji SAD još uvek nisu ušle, nazivajući ga ratom trgovaca, smatrajući da taj rat nije njegov i da ne sme biti rat njegove države. Obilazeći Francusku i Nemačku, shvatio je da je taj rat samo „tuča za profit”. Ono što je Rid tada propustio da uradi jeste to da izdvoji jednu malu zemlju, poput Srbije, koja je vodila naglašeno odbrambeni, pravedni, oslobodilački rat za opstanak svog naroda (Dragović, 2015: 325), iako je sam napisao kako „narodne mase raznih zemalja nisu imale i nemaju nikakvih osnova da nastavljaju borbu, osim kada je reč o samoodbrani ili o osveti”, iz čega se vidi da je bio upoznat sa postavkom o pravednom ratu (Dragović, 2015: 325). To nije učinio ni nakon putovanja u Istočnu Evropu, koje je započeo u martu 1915. godine. Ridova knjiga objavljena naredne godine pod naslovom *Rat u Istočnoj Evropi*, „reporterski je mozaik” čija su „poglavlja nejednake vrednosti”, kao što su nejednakog intenziteta bili i prizori koji su mu se ukazivali. Rid je obišao na hiljade kilometara i na tom putu bio u tadašnjoj Grčkoj, Srbiji, Bugarskoj, Rumuniji, Turskoj i Rusiji. Za ovaj rad posebno su zanimljiva zapažanja koja je stekao u Srbiji i Rusiji. Kao da su u Srbiji bila dva rida: onaj koji je gledao i predstavljao svoja zapažanja na sirov i surov način, ali i onaj koji je prenosio iz druge ruke nešto što mu je ipak ostalo kao tuđe (Dragović, 2015: 340), uz neizbežne predrasude zapadnjaka (Dragović, 2015: 358).

Nakon Srbije, otišao je u Rusiju i opisao početak rasula, pun negativnih utisaka o carskom režimu. U Njujork se vratio 1916. i glasno je govorio protiv ulaska SAD u svetski rat, ali se zalaže za građanski rat, u kojem će

radnici uzeti oružje u ruke i oduzeti vlast od bogataša. Oštro se protivio i ekspediciji protiv Meksika iste godine, ali se suočavao i sa ozbiljnim zdravstvenim problemima. Zbog antiratnih stavova doživljavao je i sukobe unutar porodice, primajući kritike od majke i brata dok su mu prijatelji iz istih razloga okrenuli leđa. Trebalo je da pođe u Kinu, ali se tome isprečio događaj koji je oblikovao njegov i život i od tada uticao na još milijarde sudbina širom sveta. Uz pomoć prijatelja redakcije časopisa *The Masses*, skupljen je novac koji je omogućio Ridu da otputuje u Rusiju i time izbegne vojnu obavezu, koju su mu vlasti nametale uprkos bolesti bubrega sa kojom se suočavao.

OKTOBARSKA REVOLUCIJA I BOLJŠEVIČKA PROPAGANDA

Vođe boljševika kao da su bile svesne reči P. Erika Loua (P. Eric Louw) iz 2005. godine, koji je naveo da, uopšteno govoreći, postoje tri izvora moći:

- 1) pristup resursima (kako bi se realizovala sopstvena volja i „kupili” drugi)
- 2) zauzimanje odgovarajućih društvenih pozicija koje pojačavaju nečiji kapacitet da nametne svoju volju i/ili ograniči kapacitet drugih da deluju
- 3) jezik kao činilac u strukturi odnosa⁶ (Lou, 2013: 34).

Lou piše i o situacijama kada vladajuće grupe kombinuju upotrebu sile i legitimitet kako bi održale svoj dominantan položaj, pri čemu se prednost daje legitimnosti. U nameiri da opiše kako vladajuće grupe ostvaruju dominaciju, Gramši koristi termin „hegemonija”. Njime su obuhvaćene tri aktivnosti: 1) upotreba sile ili pretnja silom posredstvom

6 Marks je napisao: „jezik je materijalna forma mišljenja.” (Mihailović, 1984: 119). Boljševici i ostali socijalisti bili su naročito vođeni tim rečima.

- policije (iznutra) ili vojske (spolja)
- 2) sklapanje saveza i postizanje kompromisa institucionalizovanih u parlamentima ili u vidu (međunarodnih) multilateralnih organizacija u kojima se sučeljavaju različiti interesi, prave nagodbe i utvrđuju kompromisi
 - 3) izgradnja pristanka i legitimiteta kod masa. Ovo podrazumeva aktivnost na pribijanju što više „potčinjenih“ da prihvate „vođstvo“ i „pogled na svet“ onih koji vladaju kao „prirodne“ i da prihvate pravila koja idu naruku vladajućim grupama. Rad na izgradnji legitimiteta najočigledniji je u medijima, obrazovanju i sistemima kulture (Lou, 2013: 164).

Svedok primene ovih principa od strane boljševika bio je i Džon Rid, koji je nekako uspevao da se nađe na skoro svim ključnim mestima, skupljajući dokumentaciju poput novina, letaka, dekreta, naređenja ili plakata, koje je skidao sa zidova i čuvao:

„U ovoj borbi moje simpatije nisu bile neutralne. Ali iznoseći povest tih velikih dana, nastojao sam da događaje gledam očima savesnog reportera koji želi da zabeleži istinu“ (Rid, 1967: 14).

On među prvim utiscima prenosi raspoloženje ruskih bogataša: „Revolucija je bolest“, izjavio je jedan od njih, poznat pod nadimkom „ruski Rokfeler“ (Rid, 1967: 22). Neposredno pred revoluciju sva pozorišta su radila, dok su pripadnice ženske inteligencije slušale predavanja o umetnosti, književnosti i filozofiji (Rid, 1967: 27). Kao kontrast u odnosu na to, on piše i o ponosu radnika u služnim delatnostima koji odbijaju napojnice, kao dogovor na nivou sindikata, ali i o želji običnog naroda (naročito vojnika) da čitaju, uz neprekidno održavanje kongresa (Rid, 1967: 28-29). Prisustvovao je jednom od mnogo-

brojnih narodnih mitinga, na kojima su se skupljali vojnici, mornari, radnici, žene, a reč su dobijali obični, bezimeni ljudi (Rid, 1967: 37). Na jednom od takvih mitinga, čuo je i poziv jednog vojnika američkim radnicima da ustanu i da se bore za socijalnu revoluciju (Rid, 1967: 44).

Pred samu revoluciju, 17. oktobra, pojavio se list Rabočij i soldat, u kojem je jasno istaknuto šta taj list zastupa:

„Sva vlast sovjetima, kako u prestonici tako i u unutrašnjosti. Neodložno primirje na svim frontovima, častan mir među narodima. Spahijska imanja – bez ikakve odštete – seljacima. Kontrola radnika nad industrijskom proizvodnjom. Pravedno i pošteno izabrana ustavotvorna skupština“ (Rid, 1967: 45).

Reči poput ovih jasan su primer strategijske, ali i otvorene propagande, prema pretходно iznetom Slavujevičevom objašnjenju. Ciljevi su predstavljeni vrlo jasno i precizno, tako da nema dvosmislenosti oko toga čije interese zastupaju. Predstavljaju dugoročna stremljenja, iskazana kratkim rečenicama koje nije teško razumeti i ponoviti. Primećan je obrazac koji je kasnije ponavljan mnogo puta i koji skoro uopšte nije menjan.

Već na prvim stranicama svog svedočenja o događajima u Rusiji iz 1917. godine, Rid je naveo možda i tri glavna sredstva propagande kojom su se tih meseci služili boljševici: novine (list Rabočij put), rezolucije⁷ (kongres delegata baltičke flote doneo je svoju) i parole („Sva vlast sovjetima!“) (Rid, 1967: 20-21). Ovim sredstvima treba dodati i proglase, koji su bili dostupni na najrazličitijim mestima na ulici, jer je za njih bilo potrebno sasvim malo hartije (Rid, 1967: 103).

Ključno mesto za distribuciju propagandnog materijala u vreme Oktobarske revolucije bio je Smoljni institut:

„Dugi, zasvođeni hodnici, osvetljeni ret-

7 Često su bile dostupne za objavljivanje odmah po usvajanju (Rid, 1967: 95).

kim električnim sijalicama, bili su prepuni užurbanih vojnika i radnika, od kojih su se neki savijali pod težinom velikih svežnjeva novina, proglasa i svih vrsta štampane propagande. Bat njihovih teških čizama odjekivao je kao duboka i stalna tutnjava po drvenom podu... Svuda su bili postavljeni natpisi: 'Dru-govi! U interesu svoga zdravlja, održavajte čistoću!' Na svakom spratu i odmorištu na stepeništima stajali su dugi stolovi s lecima i literaturom raznih političkih partija, izloženi na prodaju..." (Rid, 1967: 47).

Rid je bio svestan značaja propagande. Istakao je i da će jedan od zadataka boljševika biti da vrše propagandu od Arhangelska do Vladivostoka (Rid, 1967: 126). Ponekad je imao i vrlo hrabre zapise. Nije propustio ni da prvi deo Lenjinovog „Pisma drugovima“, objavljenog u listu Rabočij put, okarakterise kao „jedno od najsmešnijih dela političke propagande koje je svet ikada video“, u kojem je Lenjin ozbiljno iznosio razloge u korist ustan-ka, uz reči „ili otvoreno odricanje od paro-le 'sva vlast sovjetima', ili ustanak. Sredine nema..." (Rid, 1967: 51). Vuko Mihailović posebno ističe upravo mobilizacije paro-le (poput „Sva vlast sovjetima!“, „Nikakvo povjerenje u privremenu vladu!“, „Radnička kontrola u fabrikama!“, „Domovini mir, selja-cima zemlja!“) kao središte boljševičke propa-gande usmerene na borbu za pridobijanje masa, za nastavljanje i produbljivanje revo-lucije (Mihailović, 1984: 24). Međutim, boljševička propaganda nije bila usmerena samo na mase, već i direktno na političke protivni-ke, poput Kozaka. Njima je upućen proglas sa naslovom „Braćo kozaci!“ u kojem je skrenu-ta pažnja na sličnosti i zajedničke ciljeve, ali i uz upozorenje, da paze šta će se desiti ukoliko se okrenu protiv radnika i vojnika (Rid, 1967: 60). U istom proglasu, kao krivci za bratou-bilačko stanje istaknuti su „nasilnici plemići, bankari, spahije, stari činovnici, bivše care-

ve sluge“, dok je istaknuto kako boljševike mrze „svi zelenaši, bogataši, kneževi, plemići, generali, među kojima i vaši kozački genera-li“ (Ibid.). Ovo je (donekle prikriven) primer negativne propagande, u kojoj je napadnuta druga strana, sa ciljem da se tim kritikama utiče na Kozake i da se oni time pridobiju na stranu boljševika.

Važan deo boljševičke propagande su i govori. Tako Trockij u jednom govoru o spoljnoj politici priča o stvaranju federalne evropske republike – sjedinjene drža-ve Evrope – onome što mora doći, ali tako da ih stvori proletarijat a ne diplomate, jer ekonomski razvoj zahteva ukidanje nacional-nih granica (Rid, 1967: 64). Pojedinci poput Trockog, Kamenjeva i Volodarskog govorili su po šest, osam, dvanaest časova dnevno... (Rid, 1967: 79). Ističe Rid i uticaj govornika u sedištim sindikata, u fabrikama, u seli-ma, na ratnim brodovima, njihov uticaj na stotine hiljada Rusa širom prostrane zemlje (Rid, 1967: 161). Vrlo često su se oni služili iracionalnom propagandom, usmerenom na izazivanje osećanja i razbuktavanje strasti i podsvesnih poriva kod slušalaca, kako bi bili pokrenuti na delanje u skladu sa boljševičkim planovima.

Boljševici su bili vrlo svesni značaja propa-gande vršene preko štampanih medija. Sam Lenjin u jednom članku otvoreno je istakao značaj podrške desetina listova (Rid, 1967: 74). Privremena vlada pokušavala je da zabrani rad pojedinih listova, kao što su Novaja Rus, Živoje slovo, Rabočij put i Soldat, uz pozive za hapšenje vođa Petrogradskog sovjeta i čla-nova Vojno-revolucionarnog komiteta (Rid, 1967: 73). I Vojno-revolucionarni komitet pre-duzimao je slične akcije: samo jedan komesar poslat je da zauzme prostorije lista Izvestija i da ga cenzuriše (Rid, 1967: 81). Već dva dana nakon revolucije, 27. oktobra, izašao je dekret „O štampi“, koji je zabranio sva kontrarevolu-

cionarna izdanja⁸ (Poštić, 2020: 30). U štampi su objavljivane i reči ljudi poput Zinovjeva, Lenjinovog druga u ilegalnosti, koji koristi model ponude ili-ili, tj. nudi s jedne strane vlast u rukama buržoasko-veleposedničke klike koja će tlačiti, a sa druge vlast u rukama revolucionarnih radnika, vojnika i seljaka, što će dovesti do onemogućavanja tiranije kapitalista (Rid, 1967: 87). U objavama poput ovih, primetna je propaganda participacije, kojom se pojedinci podstiču na učešće u zajedničkoj akciji, uz lični angažman koji će stati na put nepravdi i zaustaviti tiraniju protivničkog režima. U knjizi je naveden i primer lista Rabočij i soldat, za kojeg se gomila bori poput divljih zveri, da bi se ispostavilo kako je u pitanju list na četiri strane, štampan ogromnim slovima, bez pravih vesti osim objavljivanja pobeđe proleterске revolucije i oslobođenja boljševika koji su još bili u zatvorima (Rid, 1967: 94)...

Ridu su naročito bili zanimljivi plakati, koje su mogle po zidovima da lepe sve strane u sukobu⁹. Jedan od takvih plakata jeste obaveštenje da je Vojno-revolucionarni komitet pohapsio ministre Privremene vlade i da se naređuje svim armijskim organizacijama da isto učine i sa Kerenskim (Rid, 1967: 118). Napisao je Rid da se vodila bitka štamparskim mašinama – jer je sve ostalo oružje bilo u rukama sovjeta (Rid, 1967: 120). Boljševici su i u toj bici bili oštri, kao kada su menjševicima i desnim eserima u proglasu pretili stubom srama i izlaganjem neprijateljstvima svih radnika, vojnika, mornara i seljaka (Rid, 1967: 174). U ovom slučaju, boljševici su reagovali zbog iskazanih neslaganja od strane

suparnika u borbi za vlast (iako su donekle bili na istoj strani), do te mere da su ih optužili za promenu strane u sukobu tj. prilazak Privremenoj vladi (Ibid.). Do izražaja je tada došla profilaktička propaganda, koja je reakcija na poteze suparnika.

Striktne naredjenja takođe su širena poput propagande. Takvo je npr. ono Trockog i Podvojskog o hitnoj pomoći radnika u vidu telegrama (Rid, 1967: 177), zatim o zabrani okupljanja i stajanja na ulicama i pod vedrim nebom pred očekivanim napadom Kerenskog, koje je lepljeno na ulici kao plakat (Rid, 1967: 185) ili govor Trockog o zabrani alkohola (Rid, 1967: 198).

Rid u knjizi navodi i neke od retkih primera propagande direktno upućene u inostranstvo, poput onog kada je jedan strani novinar zamolio Trockog za izjavu svetskoj javnosti, na šta je ovaj odgovorio: „Jedina moguća izjava u ovom trenutku je izjava koju dajemo kroz ždrelo naših topova!” (Rid, 1967: 217) ili notu Trockog ambasadorima, kada kao da im nameće kako je jedina i isključiva želja njihovih naroda, iscrpljenih i izmučenih klanicom svetskog rata, zapravo mir (Rid, 1967: 270). Prenosi i pojedine trenutke koji boljševicima nisu išli u prilog, poput ostavke Lunačarskog, komesara za prosvetu, koju je podneo zbog bombardovanja saborne crkve Svetog Vasilija Blaženog i Uspenske saborne crkve, ali i Kremļa, u kojem je tada bilo smešteno svo umetničko blago Petrograda i Moskve (Rid, 1967: 235). Baš u Moskvi, Rid je opisao i sahranu onih koji su poginuli za revoluciju, punu zastava sa natpisima poput „Mučenici početka svetske socijalističke revo-

8 To, međutim, nije omelo pojedince poput Maksima Gorkog, koji je u listu *Novi život* napao Lenjina i Trockog kao ljude otrovane strašnim otrovom vlasti, o čemu govori njihov odnos prema slobodi govora, ličnosti i pravima, odgovornost za zločine kod Petrograda i u Moskvi, besmislena hapšenja... (Gorki, 1987: 80). Smatrao je da Lenjin nad radničkom klasom vrši nekakav eksperiment u koji ni sam ne veruje u datim uslovima, nadajući se čudima za koja on misli da ne postoje, čega treba da budu svesni i radnici, a da ih umesto čuda čekaju glad, haos industrije, uništenje transportnih veza i novo prolivanje krvi (Gorki, 1987: 81).

9 Jednom prilikom, Rid je sa zida skinuo sloj na kojem je bilo 16 plakata revolucije i kontrarevolucije (Vilijams, 1967: 307).

lucije”, „Živelo bratstvo radnika celog sveta!”, „Živela Treća internacionala!” i „Mi hoćemo častan, opšti i demokratski mir!” (Rid, 1967: 244).

I u skupštini su boljševici vodili bitke sa predstavnicima ostalih socijalističkih partija. Tako su donošene rezolucije u vidu predloga za saradnju (Rid, 1967: 253), ali i one o odbijanju predloga da se ponovo omogući sloboda štampe, uz navođenje razloga za takav potez (Rid, 1967: 255), jer su smatrali da štampa mora biti svojina sovjetske vlade (Rid, 1967: 257). Nakon raskida u redovima boljševika zbog ovih pitanja, donet je proglas štampan u stotinama hiljada primeraka izlepljen po svim zidovima i rasturen širom cele Rusije u kojem se navodi da je drugi sverski kongres dao većinu boljševičkoj partiji i da je samo boljševička vlada – sovjetska vlada (Rid, 1967: 259). Nedugo potom, donet je i dekret kojim se oglašavanje određivalo za isključivi monopol službenih vladinih listova (Rid, 1967: 264).

Boljševici nisu zanemarivali seljake koji su tradicionalno bili naklonjeni eserima, izdajući detaljna pravila za opštinske agrarne komitete, propraćene Lenjinovim „Uputstvom seljacima”, ali i „Instrukcijama za izaslanike u gubernijama” (Rid, 1967: 277). Zatim je i Lenjin držao govor upućen pre svega predstavnicima seljaka, ali i partijama esera i kadeta, u kojem se, na opasku levih esera da mase nisu dovoljno razvijene, osvrnuo rečima:

„Ako socijalizam može da se ostvari jedino onda kada apsolutno svi budu razvijeni, tada nećemo videti socijalizam, možda, još pet stotina godina...” (Rid, 1967: 284).

Slavujević u svojoj knjizi Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing izdvaja i tehnike političke propagande. Od značaja za ovaj rad su sledeće:

– Tehnika vertikalne propagande, čiji je naj-

rasprostranjeniji vid korišćenje masovnih medija (Slavujević, 2009: 106), što je u slučaju Rusije u tom trenutku bila štampa.

- Tehnika horizontalne propagande, u kojoj Slavujević naročito ističe aktivnosti „diskusionih kružoka” u komunističkim zemljama (Slavujević, 2009: 107), koje u određenom obliku vidimo i tokom Oktobarske revolucije u Ridovom opisu.
- Tehnika ponavljanja sadržaja, čija je najkraća odrednica efikasnosti sadržana u čuvenom stavu Jozefa Gebelsa da „sto puta ponovljena laž postaje istina” (Ibid.), a u Rusiji je bila, pre svega, zastupljena u beskonačnom ponavljanju određenih parola.
- Tehnika transfera u kojoj se radi o opštem psihološkom principu po kojem se odnos prema jednom objektu prenosi na druge slične ili sa njima povezane objekte (Slavujević, 2009: 108), što se dobro vidi u opisanom primeru plakata na kojima je prikazan odnos boljševika prema menjševicima i desnim eserima nakon neslaganja.
- Tehnika šokiranja publike, u kojoj se, pre svega, računa na kratkoročne efekte, čija je jedna od mogućnosti i plasiranje šokantnog sadržaja poruke kako bi se trenutno promenili stavovi i ponašanja ljudi (Slavujević, 2009: 110), što donekle čini Trocki u iznetoj izjavi o topovima upućenoj stranom novinaru.
- Tehnika „nagrade i kazne” u potpunosti eksplicira sadržaje poruka tj. obećava poboljšanje položaja države, naroda, grupe ili pojedinca, čime je podložnija logičkoj kontroli (Slavujević, 2009: 111), što je vidljivo u slučaju prenesenih reči Zinovjeva i njegovoj „ili-ili” ponudi.
- Tehnika propagande akcijom zasniva se na persuazivnosti događaja kao takvog, odnosno na stanovištu da je podražavanje uzora osnov svake etike (Slavujević,

2009: 111). Može se diskutovati o tome kako su skoro svi postupci boljševika u događajima koje je opisao Rid zapravo bili ta vrsta propagande. Oni su svojim primerom želeli da dokažu i pokažu ostatku Rusije i svetu kako se bore za pravednu stvar, i kako je potrebno da ih svi ostali slede u tome. Slavujević u ovoj tehnici propagande posebno izdvaja važnost ličnog primera kao posebnog vida ove tehnike, ali izdvaja i terorističke akcije kao događaje u kojima se postiže značajna kontrola nad prostorom, vremenom i sadržajem poruka koje se šalju samom akcijom (Slavujević, 2009: 113).

Nakon „venčanja” seljačkih sovjeta sa radničkim i vojničkim sovjeticima, širene su zastave na kojima je pisalo: „Živeo savez revolucionarnih narodnih masa!”, „Stavljamo se pod ovu zastavu da bismo ostvarili bratstvo svih naroda!”, ali i poklič „Živela revolucionarna armija!”, „Živela crvena garda!” i „Živeli seljaci!” (Rid, 1967: 289). Jedan od poslednjih govora naveden u knjizi jeste i onaj Marije Spiridonove, koju Rid opisuje kao omiljenu i najmoćniju ženu u celoj Rusiji: „... Pred radnicima Rusije otvaraju se novi vidici za koje istorija nije nikad znala... Svi radnički pokreti u prošlosti su propali. Sadašnji pokret je međunarodni pokret i zbog toga je nepobediv. Nema te sile na svetu koja može ugasiti plamen revolucije! Stari svet se ruši, rađa se novi svet...” (Rid, 1967: 290).

Po povratku u SAD, Ridov revolucionarni zanos se razbuktao. Prisustvuje suđenjima radnicima-štrajkačima, žigoše američku intervenciju u Sibiru i Arhangelsku, obavlja ogromni propagandni rad po celoj Americi i kritikuje američku radničku klasu kao eko-

nomski i politički najzaostaliiju na celom svetu (Dragović, 1975: 218-219), iako ga drugovi pozivaju da se okane propagande, da sedne za pisači sto i posveti se pesmama, romanima i dramama (Vilijams, 1967: 309). Rid je knjigu *Deset dana* koji su potresli svet napisao za nepunih mesec dana i objavio je u martu 1919. uz velike smetnje i prepreke, među kojima su bili i konfiskacija sloga (Dragović, 1975: 220). U tim trenucima, Rid se teorijski osposobljava čitajući knjige Marksa, Engelsa i Lenjina, kako bi svoje pomalo maglovite humanističke poglede zamenio grubim ekonomskim činjenicama revolucionarne teorije (Ibid.). Godine 1919. ponovo boravi u Rusiji, kada dolazi do njegovog susreta sa Lenjinom i međusobne saradnje (Dragović, 1975: 259). Godine 1920. pokušava da se vrati u SAD, ali u tome ne uspeva zbog hapšenja od strane Finaca (Dragović, 1975: 260). Vraća se u Rusiju, gde umire u novembru 1920. zbog komplikacija izazvanih pegavim tifusom (Dragović, 1975: 263).

ZAKLJUČAK

Ridovo svedočenje o Oktobarskoj revoluciji važno je za izučavanje propagande zato što je prikazao propagandne postupke koji su uticali na skoro sve oblasti političkog i svakodnevnog života. Ono je važno i jer je opisalo jedan od ključnih događaja XX veka, koji je promenio dotadašnje stanje u svetu. Rid je ukazao i na to koliko je teško odvojiti sadržaje i tehnike propagande¹⁰.

Vuko Mihailović smatrao je da delovanje na svest, ponašanje, držanje, stavove i osećanja u ratu i borbi podrazumeva optimalnu organizovanost, strpljivo, dobro organizovano i istrajno idejno-političko i moralno-borbeno uticanje na pojedince i grupe, čime se

¹⁰ Međusobno su povezani tešnje nego bilo koja dva druga određenja propagande (Mihailović, 1984: 11). Iz njegovih svedočenja vidi se shvatanje Mihailovića koji smatra da uspeh propagande u korišćenju tehnika i postupaka zavisi od okolnosti upotrebe, vremena, sposobnosti propagandista (agitatora), osobine ličnosti onih sa kojima se kontaktira, propagandnog sistema (Ibid.)...

najbolje stvaraju uslovi za masovnu, svesnu, spontanu propagandu (Mihailović, 1984: 15).

Boljševici su svega toga bili svesni. Korišćenjem spontane i one organizovane, tj. institucionalizovane propagande, uz povećanje njenih osnovnih i posebnih ciljeva i njihovo međusobno prožimanje¹¹, boljševici su stekli podršku narodnih masa, čime su izvojevali pobjedu i uspostavili sistem koji je svoj kraj doživio tek raspadom SSSR-a 1991. godine. Uz to, oni su za sobom ostavili obilje dokumenata i istraživačke građe za sve one koje zanima upotreba političke propagande u revolucionarnim, ratnim uslovima, ali i u cilju građenja (novog) državnog poretka, kao i jednog režima, koji se tokom celokupnog postojanja na osnovu mnogih svojih elemenata svrstava u totalitarne.

Džon Rid je značajan jer je, iako jasno opredeljen, bio jedan od prvih koji su sa lica mesta doživeli delovanje boljševičke propagande, sagledavali je i sačuvali od zaborava za sve one koji sa njom u tom trenutku nisu bili upoznati, ali i za buduće generacije koje su njom bile nadahnuti ili su je kritikovale. Svojim postupcima pomogao je i uspostavljanje boljševičkog poretka. Nije nužno opisivao samo propagandu, već borbu i oduševljenje koje je revolucija sa sobom donela. Zbog svega toga zauzima posebno mesto u istoriji.

REFERENCE

Atlagić, S. (2011). Politička propaganda: Različita shvatanja pojma i funkcije. *Politička revija*, 30(4), 491–510.

Bernajs, E. (2014). *Propaganda. Ammonite*.

Dragović, V. (1975). Meteorski životni put Džona Rida. U Dž. Rid, *Rat u Srbiji 1915*. Obod.

Dragović, V. (2015). Džon Rid u Srbiji. U Dž. Rid, *Rat u Istočnoj Evropi* (S. Kozarčić, prev.). Prometej; Radio-televizija Srbije.

Faulkner, N. (2017). *Povijest Oktobarske revolucije* (I. Karabaić, prev.). Fraktura.

Gorki, M. (1987). *Neugodne misli* (M. Đorđević, prev.). Filip Višnjić.

Krupska, N. K. (1965). Naš najveći prijatelj. U A. I. Uljanova i N. K. Krupska, *Lenjin* (N. Nikolić, prev.). Prosveta.

Lenjin, V. I. (1948). "Šta da se radi?" u *Izabrana dela*, tom I, knjiga I. Beograd: Kultura. U: Slavujević, Z. Đ. (2009). *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*. Beograd: izdanje autora.

Le Bon, G. (2018). *Psihologija gomile*. Algoritam.

Lou, P. E. (2013). *Mediji & politički proces* (S. Atlagić, prev.). Fakultet političkih nauka.

Mihailović, V. (1984). *Propaganda i rat*. Vojnoizdavački zavod.

Poštić, S. (2020). *Sunovrat ruske kulture (1917–1922)*. Akademski knjiga.

Rid, Dž. (1963). *Pobunjeni Meksiko* (J. Mesarović, prev.). Kultura.

Rid, Dž. (1967). *Deset dana koji su potresli svet* (J. Mesarović, prev.). Mlado pokolenje.

Rid, Dž. (2015). *Rat u Istočnoj Evropi* (S. Kozarčić, prev.). Prometej; Radio-televizija Srbije.

¹¹ Podele koje takođe iznosi Vuko Mihailović u svojoj knjizi *Propaganda i rat*.

Slavujević, Z. Đ. (2009). Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing. Izdanje autora.

Vilijams, A. R. (1967). Džon Rid: Umetnik i revolucionar. U Dž. Rid, Deset dana koji su potresli svet (J. Mesarović, prev.). Mlado pokolenje.

Aleksandar Trbić

Review paper

BOLSHEVIK PROPAGANDA IN JOHN REED'S *TEN DAYS THAT SHOOK THE WORLD*

Key words

Political propaganda; Bolsheviks; October Revolution; John Reed; propaganda techniques; press; political communication.

Author

Aleksandar Trbić is a student in the Interdisciplinary Doctoral Programme in the Social Sciences and Humanities at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia.

Correspondence

aleksantrbic499@gmail.com

Field

Political sciences

Summary

The aim of this paper is to give an insight into political propaganda that was used by bolsheviks in the time of October Revolution, as well as the ways it was used during ten days that John Reed wrote about in his work. After introduction, which provides definitions of concept and types of political propaganda, some of the key events in the life of John Reed are presented. This section is followed by an analysis of key aspects of bolshevik political propaganda, along with techniques of propaganda used and its use in terms which Reed described. The author of this paper has especially analyzed propaganda used in the press, with a review of slogans, proclamations, posters, and public speeches.

DOI

10.5937/politeia0-67224

Paper received on

13.05.2026

Paper accepted for publishing on

23.06.2026